

Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Balıkesir Hastaneleri

Balıkesir Hospitals from the Ottoman to the Republic

Zeki ÇEVİK

Prof. Dr., Balıkesir University, Faculty of Arts and Sciences, Department of History, Balıkesir, Türkiye

Prof. Dr., Balıkesir Üniversitesi, FEF, Tarih Bölümü, Balıkesir, Türkiye

Orcid: 0000-0002-3756-8738 / E-mail: zcevik41@hotmail.com

Article Information/Makale Bilgisi

Cite as/Atıf: Çevik, Z. (2021). Reflections in the Local Press of Practices in Education and Health in Balıkesir During the Democratic Party Period (1950-1960). *Kafkas University Journal of the Institute of Social Sciences*, Republic Special Issue, 66-82.

Çevik, Z. (2021). Demokrat Parti Döneminde Balıkesir İlinde Eğitim ve Sağlık Alanlarındaki Uygulamaların Yerel Basına Yansımaları (1950-1960). *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cumhuriyet Özel Sayısı, 66-82.

Article Types / Makale Türü: Research Article/Araştırma Makalesi

Received/Geliş Tarihi: 06 June / Haziran 2023

Accepted/Kabul Tarihi: 07 October / Ekim 2023

Published/Yayın Tarihi: 29 October / Ekim 2023

Pub Date Season/Yayın Sezonu: October / Ekim

Issue/Sayı: Republic Special Issue/Cumhuriyet Özel Sayısı **Pages/Sayfa:** 66-82

Plagiarism/İntihal: This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software./ Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

Published by/Yayıncı: Van Yüzüncü Yıl University of Social Sciences Institute/Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Ethical Statement/Etik Beyan: It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited/ Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur (Zeki ÇEVİK).

Telif Hakkı ve Lisans/Copyright & License: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır./ Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Öz

Osmanlı Devleti'nde halk sağlığının korunmasına yönelik resmi kurumların ortaya çıkışı ile ilgili ilk kurum 1838'de resmîyet kazanan "Meclis-i Tahaffuz"dur. 1840'dan sonra uluslararası bir nitelik kazanan bu kuruluşun amacı memlekete dışarıdan gelecek bulaşıcı hastalıklara karşı korumak ve gerekli önlemleri almak olduğu için genel halk sağlığı üzerinde olumlu bir etkisi olmamıştır. Bunun yanında XIX. yüzyıldan itibaren sağlık kurumlarında Batı'ya açılma dikkat çekmektedir. XIX. yüzyıl sonlarında Hüdâvendigâr Vilâyeti'ne bağlı Balıkesir Livasında bir hastane bulunmaması hastaların mağdur olmasına sebep olduğu gibi, hastaneye ve ilaca oldukça ihtiyaç vardı. Balıkesir'in ilk resmi hastanesi olan Gureba Hastanesi'nin yapımına 1889 yılında başlanıp 1894 yılı sonlarında tamamlanmıştır. Bu hastane 1891 yılından itibaren hasta kabul etmeye başladı. Bundan sonra ise hastanenin günün ihtiyaçlarını karşılayamaması ve halka yeterli olmaması nedeniyle yeni hastane yapımına gidilecektir. Cumhuriyet dönemine geçişte de sağlık kurumlarına çok önem verilmiştir. Mustafa Kemal Paşa Ankara'da ilk TBMM Hükümeti'ni kurduğu zaman, her şeyden evvel halkın sağlığının önemini belirtmiş ve bu hizmeti yürütecek bir Bakanlık kurulmuştur. "Sıhhat ve İctimai Muavenet Vekâleti" adıyla Kabinede yer alan bu Bakanlık Cumhuriyet ilan edildikten sonra da varlığını sürdürmüş ve başarılı hizmetler vermiştir. Bu çalışmada amaç XIX. yüzyıl sonu ve XX. yüzyılın ilk yarısında Balıkesir hastanelerini araştırmak ve bu hastanelerin o dönemin ihtiyacını karşılayıp karşılamadığını incelemektir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Mustafa Kemal Paşa, TBMM Hükümeti, Balıkesir, Gureba Hastanesi

Abstract

The first institution related to the emergence of official institutions to protect public health in the Ottoman Empire was the "Majlis-i Tahaffuz," which became official in 1838. The aim of this organization, which gained an international character after 1840, was to protect the country against infectious diseases coming from outside and to take the necessary precautions. For this reason, the organization did not have a positive impact on general public health. Besides, since the XIXth century, opening up to the West in health institutions has drawn attention. At the end of the XIXth century, the lack of a hospital in Balıkesir Liva, a province of Hüdâvendigâr Province, caused the patients to suffer, and there was a great need for hospitals and medicine. The construction of Gureba Hospital, the first official hospital of Balıkesir, started in 1889 and was completed at the end of 1894. This hospital began to accept patients in 1891. From now on, a new hospital will be built because the hospital cannot meet the day's needs and is insufficient for the public. In the transition to the Republican period, health institutions were given great importance. When Mustafa Kemal Pasha established the first GNAT Government in Ankara, he first emphasized the importance of the public's health, and a Ministry was established to carry out this service. This Ministry, which is in the Cabinet under the name of "Ministry of Health and Social Aid," continued its existence and provided successful services even after the Republic was proclaimed. This study aims to research Balıkesir hospitals at the end of century XIXth and in the first half of the XXth century and examine whether these hospitals met the needs of that period.

Keywords: Ottoman Empire, Mustafa Kemal Pasha, Turkish Grand National Assembly Government, Balıkesir, Gureba Hospital

Giriş

Osmanlı Devleti'nde halk sağlığının korunmasına yönelik resmi kurumların ortaya çıkışı çok eski değildir. Bu süreçte toplum sağlığıyla ilgili ilk kurumumuz 1838'de resmîyet kazanan Meclis-i Tahaffuz'dur. 1840'dan sonra uluslararası bir nitelik kazanan bu kuruluşun amacı memlekete dışarıdan gelecek bulaşıcı hastalıklara karşı korumak ve gerekli önlemleri almak olduğu için genel halk sağlığı üzerinde olumlu bir etkisi olmamıştır. Bunun yanında XIX. yüzyıldan itibaren sağlık kurumlarında Batı'ya açılma dikkat çekmektedir.

Bu çalışmada amaç XIX. yüzyıl sonu ve XX. yüzyılın ilk yarısında Balıkesir hastanelerini araştırmak ve bu hastanelerin o dönemin ihtiyacını karşılayıp karşılamadığını incelemektir. Bu amaçla gerek İl Halk Kütüphanesi, gerekse Balıkesir Büyükşehir Belediyesi Kent Arşivi'nde mevcut olan birinci el kaynaklardan yararlandık. O dönemin Türk Dili Gazetesi'ni de inceleyerek hastanelerle ilgili bilgiler elde ettik.

Hüdâvendigâr Vilâyeti'ne bağlı Balıkesir livasında XIX. yüzyıl sonlarında bir hastane bulunmaması hastaların mağdur olmasına sebep olduğu gibi, hastaneye ve ilaca oldukça ihtiyaç vardı. Bu esnada sosyal yaşam şartlarının değişmesi ve gelişmesi suretiyle birlikte hastane yapılması fikrini ortaya çıkarmıştır. O zamanın Mutasarrıfı Sarım Bey ve halkın çabaları ile bir hastane inşa edilmeye çalışılmıştır. Bu hastane Balıkesir'in ilk resmi hastanesini teşkil edecek olan Gureba Hastanesi'dir. Bundan sonra ise hastanenin günün ihtiyaçlarını karşılayamaması ve halka yeterli olmaması nedeniyle yeni hastane yapımına gidilecektir.

Cumhuriyet dönemine geçişte de sağlık kurumlarına çok önem verilmiştir. Cumhuriyetimizin kurucusu Mustafa Kemal Paşa Ankara'da ilk TBMM Hükümeti'ni kurduğu zaman, her şeyden evvel halkın sağlığının önemini belirtmiş ve bu hizmeti yürütecek bir Bakanlığın "Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekâleti" adıyla Kabinede yer almasını sağlamıştır. Bu Bakanlık Cumhuriyet ilan edildikten sonra da varlığını sürdürmüş ve başarılı hizmetler vermiştir.

Balıkesir'de ilk hastane Rumi 1300/1894 yılından önce kurulmuştur. Gördüğümüz birkaç kısa kayıttan burada, o devirlere göre küçük çapta da olsa bir hastanenin mevcut olduğunu anlıyoruz. Belediye Arşivi'nde bulunan bir (Gelir-Gider 1291) defterinden öğrendiğimize göre "hapishane, hastane ve zaptiye koğuşuna takılan cam pahası" cümlesi bize, Balıkesir'de hapishanesi içinde küçük bir hastanenin olduğunu gösteriyor. 1 Şubat 1291/13 Ocak 1876 tarihli Liva İdare Meclisi kararıyla buralara cam takılıyorsa da bu camlar kırık camların yerine mi yoksa binaların yeniden yapılması dolayısıyla mı takıldığı hakkında bir açıklık yoktur. Sonra, bu kayıttan hapishane, hastane ve zaptiye koğuşlarının bir çatı altında bulduklarını anlıyor ve hem de bu hastane deyiminin daha ziyade küçük çapta ve sayıda yatağı bulunan bir revir halinde olduğunu anlatıyor. Böyle olmakla beraber memlekette başka bir hastanenin de mevcut olmadığı göz önünde tutulursa bu ufak çaptaki hastaneden şehir halkının da faydalanacağı şüphesizdir (Akpınarlı, Basılmamış eser, s. 87-88).

Bu çalışmada Osmanlı'nın son döneminden başlayarak Cumhuriyet Türkiye'sinde 1950'li yıllara kadar geçen sürede Balıkesir hastaneleri ele alınıp incelenmiştir.

1. Balıkesir'de İlk Hastanelerin Kısa Tarihçesi

Osmanlı'nın son döneminden Cumhuriyet'in 1950'li yıllarına kadar geçen süreçte Balıkesir'de hastane işlevi olan sağlık kurumlarını incelediğimiz bu çalışmada önce ilk sağlık kuruluşları hakkında şu bilgilere ulaşabiliyoruz:

1.1. Gureba Hastanesi

Hüdâvendigar Vilayeti'ne bağlı Karesi Livasında XIX. yüzyılın sonlarında hastane bulunmaması hastaların mağduriyetine neden olduğundan, Karesi Sancağı İdare Meclisi'nce, hastane yapılması yönünde karar alınarak Hüdâvendigar Vilayeti'nden gerekli izin istenilmiştir. Hüdâvendigar Vilayeti idare meclisince Dâhiliye Nezareti'ne Balıkesir'deki hastane ve ilaç ihtiyacı için, Belediye Dairesinin azalan gelir nedeniyle hayır sahiplerinin bağışlayacağı emlak ve akaratlar ile zebhiye resmine (Korkmaz, 2006, s. 66) yapılacak zamlardan istifade edileceği, Belediye'ye ait Vapikoğlu bahçesinde hastane kurulmasına yeterli olacağı ifade edilmiştir (Şimşir, 2004, s. 146). Hastane yapılması için başlanan çalışmalar sırasında, aşar vergisini ödemeyip hükümete borçlanan Birdanecikoğlu Mustafa Ağa, borcuna karşılık Aygören Mahallesi'ndeki arsasını hastane yapılması için hükümete bağışlamıştır. Tütünlük ya da Bozahane denilen etrafı duvarlarla çevrili bu boş arsa daha önce bayram yeri olarak da kullanılmıştır (Şimşir, 2004, s. 148).

Başka bir rivayete göre hastanenin nerede yapılması gerekli olduğu araştırılırken Birdanecikoğlu Mustafa Ağa'nın Aygören mevkiindeki arsası uygun görülmüştür. Burası gayet havadar ve yüksek bir yer olduğundan hastane yapmaya elverişlidir. O vakitler güya buraya bir ciğer asılmış, bu ciğer kokmadan günlerce durmuş ve kurumuş. Onun için burası seçilmiş hastane yapılmasına başlanmıştır (Ağabeyoğlu, 1938, s. 61, 334).

Gureba Hastanesi bugünkü Hacı İlbey Ticaret Meslek Lisesi'dir. Bina ilk önceleri hastane olarak yapılmıştır. Hastane padişah Abdülhamit'in emriyle inşa edilmiştir. Hacı İlbey Ticaret Meslek Lisesi olarak kullanılan bu binanın merdiven başında bulunan kitabenin üçüncü mısraından anlaşıldığına göre Gureba Hastanesi Sârim Bey'in mutasarrıflığı zamanında yapılmıştır (Akpınarlı, s. 87-88).

Hastanenin açılış tarihi ile ilgili 1890-91 ve 1894-95 yılları olmak üzere iki farklı bilgi bulunmaktadır. Ancak birinci kat giriş kapısının üzerinde bulunan kitabede 1312/1895 yılında inşasının bitirildiği yazılıdır. Yapılan çalışmalardan Gureba Hastanesi'nin yapımına 1889 yılında başlanıp 1894 yılı sonlarında tamamlandığı ve 1891 yılından itibaren de hasta kabul ettiği anlaşılmaktadır (Şimşir, 2004, s. 148).

Diğer araştırmalarda da Gureba Hastanesi'nin tam olarak ne zaman yapıldığı hakkında net bir bilgi yoktur. Abdi Ağabeyoğlu'nun araştırmalarına göre ise şöyledir. Hatırasına başvurduğu Bay Mehmet Temurşah ve diğer arkadaşları hastanenin (1889-1306) yılında yapılmaya başlandığını iki yıl kadar süren inşaattan sonra (1891-1308) yılında hasta kabul edildiğini söylemektedirler. Hâlbuki yine hatırasına başvurduğu Abdüsselamzade Bay Cemil binanın (1891-1308) yılında yapılmaya başlandığını (1312/1895) yılında tamamlandığını söylüyor. Bay Cemil'in söylediklerini sağlamaştıran bir de kitabe vardır. Binanın birinci katına çıkılınca giriş kapısının üstünde sıva altında çıkan kitabede belirtilmiştir (Ağabeyoğlu, 1938, s. 61, s. 335).

Kitabe şöyledir:

Hudavend-i cihan Abdülhamit Han-ı asr-ı imranı

Dua almaktır hep maksat hemen şevketmeab için

Bu babda himmet-i aliyesini sarf etti Sârim Bey

Mutasarrıf iken ol zat Karesi'de uyandırdı

Eğer işte bu zikr-i cemile hoş vesiledir

Binası dilnişin oldu resanette menanette

Havası gayet elnardır nezaretçar etrafa

Bulunca afiyet-i sıhhat-i firasında garib hasta

Bin üç yüz on ikide bitti inşası billütfullah

Bütün hayrat-ı mücerret doldurub âlemde büldanı

Serir-i Saltanatta daim olun ol cihanbani

Ki hemman habibullah o zülkadr kaderdanı

Îânata ahaliyi idüp teşvik her yanı

Yapıldı hastane pek güzel tahtani ve fevkani

Sezadır dinse mimarı Klidis'in sebkhanı

Giren hasta şifa bulur olur esbab-ı dermanı

Dua hayr olup leyl-i nehari belki her anı

Hüda dilşad ide bu bapta gayretsiz vicdanı

Bu kitabede binanın yapılmasının (1308-1895) yılında bittiği açıkça görülse de Abdi Ağabeyoğlu elindeki kaynaklara dayanarak yani Belediye vezne defterlerinden çıkardığı sonuçlarda (1308-1891) yılından itibaren bu hastanede hasta kabul olunarak tedavi edildiğini pek açık olarak gösteriyor. Bu neticeyle hastanenin (1306-1889) yılında yapılmasına başlanıp 1308-1891 yılında yapımının bittiğini ve hasta kabul eder bir duruma geldiğini kabul ediyor. Hastane binasının (1308-1891) yılında arzu edilen mükemmeliyete gelmemiş olabileceğini (1312-1893) yılında eksikliklerinin tamamlanarak bu kitabenin konmuş olunabileceğini ileri sürmektedir (Ağabeyoğlu, 1938, s. 61, s. 335).

Ağabeyoğlu'nun Balıkesir Belediyesi eski vezne defterlerinden bulduğu kayıtlar şunlardır:

a) 14. 1. 1308/1891 tarihinde hastahanedeki ölen Kütahyalı Ahmed'in cenaze masrafına karşılık olarak 55 kuruş on para vermiştir.

- b) 30. 11. 1310/1893 tarihinde hastanede muayene ettiği 9 nefer için Dr. Parafendidi'ye 90 kuruş ücret verilmiştir.
- c) 30. 06. 1311/1893-94 tarihinde hastanede ölen Haralanbor'un teşhiz ve tekfini için 18 kuruş verilmiştir.
- ç) 9. 8. 1311/1894 tarihinde Gureba hastanesinde ölen Hacı oğlu İbrahim'in teşhiz ve tekfini için 35 kuruş on para verilmiştir.
- d) 30. 11. 1311/1894 tarihinde borç olarak Deraliye'de (İstanbul'un eski adı) eczacı Kasapyan'a gönderilen 7560 kuruşluk ilaç bedeli.
- e) 30. 8. 1311/1894 yıllarında muhtelif doktorlara belediye kasasından memleket tabibi adı altında paralar verilmiştir.
- f) 1311/1894-95 yılında Gureba Hastanesi'ne levazım için 206 kuruş verilmiştir.
- g) 3. 1. 311/1893 yılında hastanede ölen Faslı Hacı Mehmet ve Musa oğlu Mehmet'in teşhiz ve tekfini için 53 kuruş 20 para verilmiştir.
- ğ) 20. 2. 311/1893 yılında hastanede ölen Fazıl ve Abdullah'ın teşhiz ve tekfini için 50 kuruş on para verilmiştir.

Bunlardan başka 1312-1313/1894-95 yıllarında birçok ecza satın alınarak parasının verildiği ve 1314/1896-97 yılından sonra da ilâç parası, yemek parası gibi hastaneye ait masraflara rastlanıldığı belirtilmektedir. Bu kayıtlar hastanenin 1308/1891 yılında açılmış ve çalışmakta bulunduğunu açık olarak göstermektedir. Bu defterlerde 1308/1891 tarihinden aşağıya doğru yapılan incelemelerde hastaneye ait hiçbir masrafa rastlanılmadığı ve hastanenin yapılmasına dair bir kayıt dahi bulunamadığı yalnız muhtelif doktorların maaşları vardır (Ağabeyoğlu, 1938, s. 61, 335).

Gureba Hastanesi'nin inşa ve idamesi için halk ve belediyenin rolü başta gelmektedir. Bu suretle kurban derileri satışına başlanmıştır. O zamana kadar kurban bayramında kesilen koyunların derileri toplanarak tutarı olan parayı bir hayır işine sarf etmek usulden değilmiş. Hastane yapılması kararlaştırıldıktan sonra gelir kaynakları alınırken kurban derileri de toplanmaya başlanmış ve bundan sonra da derilerin toplanılması işi Balıkesir'de bir görenek halini almıştır. Hastane için yalnız Balıkesir'den değil Balıkesir'e bağlı nahiye ve köylerden de deriler toplanmış. Bu suretle bölge halkı da bu hayırlı işe yardımlarda bulunmuştur. Bu hayırlı işte ön ayak olanlardan bazı hayırsever yurttaşların adları zamanın müftüsü Hacı Süleyman Efendi başkanlığındaki maarif komisyonu toplanmış ve bir sürede hastane açıldıktan sonra idaresini temin etmiştir (Ağabeyoğlu, 1938, s. 61, 336).

Bu alanda belirli yerlerde deri toplamak için görevlendirilmiş kişiler vardır. Bunları şöyle sıralayabiliriz: İvrindi'de Kocabıyıkzade Bay Ahmet, Savaştepe (Giresun)'da Müftüzade Bey Muharrem, Kepsut'ta Yırcalzade Hacı İbrahim, Balya'da Ali Kaptanzade Hacı Kâmil, Susurluk'ta eski belediye reisi Bay Necip, Bigadiç'te Abdülselemzade Hacı Ahmet Efendi görevlendirilmiştir. Bu suretle toplanan kurban derileri satılarak halkın diğer yardımları ile birleştirilmiş ve hastanenin yapılmasına sarf edilmiştir.

Ayrıca Abdi Ağabeyoğlu, (Hastaneye Duhuliye) (Hastaneye ait Lubiyat) diye iki türlü resminde tahsil edildiğini ve bunların belediye kayıtlarında mevcut olduğunu belirtmiştir. Daha sonraları Mutasarrıf Ömer Ali zamanında (1314/1897) yılında hastaneye gelir getirmesi açısından şimdiki şehir sineması yerindeki eski eczaneye bitişik olan köşede bir hamam (Bey Hamamı) yaptırılmıştır. Sırf halkın yardımları ile meydana getirilen bu hastane Şehit Bey hastanesi yapıldıktan sonra yine hayırlı bir işe ayrılıyor ve öğretmen okulu oluyor. Daha sonra öğretmen okulunun Mithat Paşa ilkokuluna taşınması ile Rüştüye Okulu doğum evinden buraya geçiyor. Bir taraftan binaya üçüncü bir kat yapılmasına başlanıyor. Ertesi yıl Rüştüyelerin kaldırılması ile okul Hacı İlbey'i Numune İptidaisi adını alıyor. Altı sınıflı bir okul oluyor. İstibdattan sonra (1339-1340) buradaki Hacı İlbey okulu, Ali Şuûri okuluna taşınıyor. Yerine kız öğretmen okulu kaldırılıyor. Öğretmen okulunun İzmir'e kaldırılması ile burada bir kız ortaokulu açılıyor. 1936 ders yılı başında bu okulun Liseye karıştırılması ile bu binada dokuzuncu ilkokul açılarak adına Hacı İlbey ilkokulu deniyor. Memleketin hasta evlatlarını iyileştirmek için sırf halkın yardımı ile yapılan bu hayırlı bina yine memleketin çocuklarını okutmak gibi diğer bir hayırlı işe yaramakta ve gözlerimizin önünde canlı bir hayır anıtı olarak yaşamaktadır (Ağabeyoğlu, 1938: S. 61, s. 336-337; S. 63, s. 367-370).

Hastane binası kârgir olarak yapılmıştır. Bodrum katına gelince sağda bir koğuş, bitişiğinde hamam ve helâlar vardır. Solda büyük diğer koğuş vardır. Bodrum kat bahçe zemininden alçak olduğu için 3-4 ayak merdivenle inilir. Birinci kat bodrum katının aynıdır. Sonradan yapılan üst kat sağda iki büyük odayı ve karşıda diğer katlarda olduğu gibi çok büyük bir odayı teşkil etmektedir. Ayrıca binaya bitişik bir mutfak, bir çamaşırhane ve birkaç oda vardır. Bahçe büyüktür. Sol tarafta büyük bir avlusu vardır (Ağabeyoğlu, 1938: S. 61, s. 337).

Balıkesir Gureba Hastanesi Balıkesirlilerin şahsi teşebbüs ve yardımlarıyla yapılmış, halk desteği açılıştan sonra da devam etmiştir. Önceleri maarif komisyonu tarafından yürütülen hastanenin idaresi, daha sonra Belediyeye bırakılmış ve gelir getirmesi için yanına bey hamamı yapılmıştır. Gureba Hastanesi 1918 yılında yeni yapılmış olan Memleket Hastanesi'ne taşınmıştır (Korkmaz, 2006, s. 67).

1.2. Reşit Bey Hastanesi

1329/1913 yılının ortalarına doğru Gureba Hastanesi'nin durumu şehrin artan ihtiyacını karşılamayacak bir hale gelmiş bu nedenle yeni bir hastanenin yapılmasına lüzum görülmüştür (Ağabeyoğlu, 1938, s. 63, 385).

O devrin vatanperver Mutasarrıfı Dr. Reşit Bey şehrin hastane ihtiyacını bir doktor gözü ile görmüş ve bu hususta gerekli teşebbüse geçmiştir (Çalışkan, 1956: s.7). Reşit Bey bu fikrini Eylül ortalarında toplanan ilk umumi mecliste ortaya atıyor ve "Gureba Hastanesi memleketin ihtiyacını karşılamayacak bir durumdadır. Tetkikat yapıyorum. Memleketin en sıhhi ve havadar bir yerinde yeniden bir hastane yapılacak yer arıyorum. Neticeyi sizlere bildireceğim. Elimde mühim bir para vardır. Ayvalık'ta bir manastır yapılması için toplanmıştır. Bunu da bu hastanenin yapılmasına sarf edeceğim. Sizden de bir miktar tahsisatın bütçeye konulmasını rica ediyorum" diyor (Ağabeyoğlu, 1938: s.63, s. 385).

Bu hastane için şehrin daha havadar ve daha sıhhi olan Soma Caddesi üzerindeki Akbayır namındaki mevki uygun görülmüştür (Çalışkan, 1956: s.7). Doktor Reşid bu güzel ve yerinde olan gayeye bir an ulaşmak için aynı zamanda Soma yolu kenarında muhtelif aralıklarla bir öğretmen okulu ve bir cezaevi yapılmasını da tasarlamıştır (Ağabeyoğlu, 1938: s.63, s. 385).

Eylül 1329 (14.11.1913-14.12.1913)'de Mutasarrıf Reşit Bey'in başkanlığında toplanan Liva Umumi Meclisi üyelerden Abdulfatur ile emekli Albay Rıza'nın verdikleri 13 Aralık 1918 tarihli karar üzerine, Balıkesir'de yeni bir hastanenin inşasına başlanması için bütçeye tahsisat konulmadan, Liva Daimi Encümeni'ne karşılık bulmak yetkisi verilerek karar verilmiştir. Harbi Helvacıoğlu, Burhaniyeli Hoca Mehmed, Kavaklı Osman ve Bandırmalı Servet Beylerden müteşekkil olan Liva Genel Encümeni tarafından hastanenin yapılması için karşılık aranmaya başlanmış, pek çok yardım toplanmıştır (Şimşir, 2004, s. 149).

Üzerinde hastane inşa edilecek arsaların bir kısmını hamiyetli ve hayırsever vatandaşlar bedavaya terk ediyor; istimplâki gereken arsalar içinde Hacı İslâm Ağa yüz elli altın bağışlıyor, halk ve Mutasarrıf Dr. Reşit'in sürekli gayret ve çalışmaları 331/1915'de binanın bitirilmesini temin ediyor (Çalışkan, 1956: s.7). 29 Haziran 1914 Pazartesi günü şehrin güneyinde şehre bir buçuk kilometre mesafede Soma yolu üzerindeki Ak Bayır denilen tepede hastanenin temeli Mutasarrıf Dr. Reşid Bey tarafından atılarak, inşasına başlanmıştır. Hastanenin inşaatının tamamlanmak üzere olduğu yönünde bir haberi Karesi Gazetesi'nden takip ediyoruz. Halkın ve Mutasarrıf Reşit Bey'in gayretleri sonucunda 05 Temmuz 1331 (18. 09. 1915) tarihinde hastanenin inşası mümkün olmuştur. Hastanenin tamamlanmasında Mutasarrıf Nazım ve Kemal Beylerin de katkıları olmuştur (Şimşir, 2004, s. 149).

İnşaat mutemedi Yağcılarlı Halil ve Kavaklı Osman'dı. Bundan sonra gerek mutasarrıf Bey Reşit'in sürekli çalışması ve gayreti ve gerekse halkın bu hayırlı müessesenin bir an önce ortaya çıkması için para ile ve bedenen gösterdikleri büyük yardım ve ilgi sayesinde hastanenin yapılması ilerlemiş ve ancak 1915 yılında bitirilmiştir. Eksik kalan ufak tefek kısımlarda mutasarrıf Kemal ve Nazmi zamanında tamamlanmıştır (Ağabeyoğlu, 1938, s.63, 386).

Hastanenin inşaatı tamamlandıktan sonra açılabilmesi için yöneticilerle Balıkesirlilerin çabası devam etmiştir. 3 Receb 1333 (17 Mayıs 1925)'de hastane için gerekli eşya malzemeleri temin edebilmek amacıyla Encümen üyesi Hoca Mehmed ve İshak Beylerle Belediye kalfası İzmir'e gitmişlerdir. Hastaneye gerekli bir miktar malzemeyi alıp, Balıkesir'e dönmüşlerdir (Şimşir, 2004, s. 150).

1331-1332-1333-1334 yıllarında hastane için tahsisat kabul edildiği halde, gerek malzeme ve gerek ekip temin olunamaması ve esasen umumi harbe girilmesi sebebiyle hastane açılmamıştır.

Umumi meclisin kabul etmiş olduğu hastane kadrosu şöyledir:

- 1- Müdür ve operatör
- 2- Bir tabip dâhiliye mütehasısı
- 3- Bir tabip aynı zamanda frengi mütehasısı olacak ve seyyar bulunacak.

4- Bir eczacı, kâtip, yetecek kadarda müstahdem in işe, tenvir, teshin ve ecza, vesaire masraflar. Hastanenin açılmış olduğu bu devrelerde bina askeri tarafından işgal edilmiş bulunuyor (Çalışkan, 1956: s.8). İlk yapılan bina şimdi idarenin ve hariciye, cildiye, göz ve kulak servislerinin bulunduğu yarı kâğır büyük binadır (Ağabeyoğlu, 1938, s.63, 385). Bu bina başlıca iki kısımdır.

Birinci kısım baştabip ve kalem-i nehavi ön kısımdır. İkinci kısım ise sağda kadınlar ve solda erkekler kısmı yer alır. Ortada ameliyathane vardır. Kadın ve erkek kısımlarında büyük koğuşlar bulunduğu gibi ayrıca tek yataklı koğuşlar ve banyolarda vardır (Kaleci, 1989, s. 194). Sağ tarafta eczane vardır. Bu bina alt katı ile beraber bütün koğuşları 50 yatak alacak büyüklüktedir (Ağabeyoğlu, 1938, s.63, 386).

Teskere almış vatandaşlarla dolu bir trenin Yeniköy istasyonuna yakın bir yerde pek feci kazaya maruz kalması vilayet merkezinde hastanenin açılmamış olması dolayısı ile yaralılar civar vilayet ve kazalara gönderilmesi büyük zorluklara sebep olmuştur. Bu zorluklar karşısında olayların güçlüğünü hisseden Mutasarrıf Hacim Muhittin ve halefi Mutasarrıf Hilmi Beyler derhal harekete geçmişler. Müdafaa-i Milliye'den malzeme teminine uğraşıyorlar. O zamana kadar da İstanbul'da bulunan, Sıhhiye Müdüriyet-i Umumiyesine müracaat edilerek bir heyet-i sıhhiyenin gönderilmesi rica ediliyor. Sıhhiye Müdüriyet-i Umumiyesi müdür ve operatör olarak Dr. Sabri Gündüz'ü, frengi mütehassısı olarak Dr. Saffet Adili, dâhiliye mütehassısı ve bakteriyolog olarak Dr. Ekrem Tok'u eczacı olarak Artin Şamliyan'ı gönderiyor. Diğer memurlar mahallinden temin edilmiştir. Bu suretle hastanenin ilk heyet-i sıhhiyesi ile beraber faaliyete geçmesi temin edilmiş oluyor. Hastane 30 yataklı Reşit Bey Hastanesi ismi ile binanın yarısında faaliyet gösteriyor. Diğer yarısı askeri hastane emrinde kalıyor. Misafireten mevcut olan seyyar askeri hastanenin her bakımından yeni açılmış olan Reşit Bey Hastanesi'ne yardımı dokunmakta iken askeri hastanenin ayrılması ile zorluklar yeniden baş gösteriyor (Çalışkan, 1956, s. 8). Yunan işgali sebebiyle hastane için tahsisat bulmak büsbütün zorlaşıyor. Bu işgal esnasında iki vatan haini hastaneden Mutasarrıf Reşid Bey'in resmini kaldırıp hastanenin isminin bu vatanperverin namına anılmasına mani oluyorlar (Çalışkan, 1956, s. 9). Hastanenin askeri hüviyeti 30 Haziran 1336 (29. 06. 1920)'ye kadar devam etmiş, 1335/1336 (01. 01. 1919/31. 12. 1920) tarihleri arasında hastane hem mülki hem de askeri idareler tarafında ortak olarak kullanılmıştır (Şimşir, 2004, s. 150).

2. Çanakkale Savaşı Sırasında Balıkesir ve Çevresindeki Harp Hastaneleri

Çanakkale cephelerinde yaralananların ilk tedavileri sıhhiye hastaneleri ihtiyaca cevap veremediğinden, çadırdan kurulan sahra hastanelerinde yapılmıştır. Daha sonra on binlerce yaralı başta İstanbul olmak üzere çevre il ve ilçelerde yaralılar için tesis edilen hastanelere gönderilmiştir. Mevcut hastaneler yetersiz kaldığından okul, cami çiftlik hatta hapishaneler yaralıların tedavi ve bakımları için kullanılmıştır. Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, Müdafa-i Milliye Cemiyeti, İstihlak-ı Milli Kadınlar Cemiyeti yaralılara yardım konusunda birçok yararlı faaliyetler göstermişlerdir. Hastanelerde gönüllü olarak çalışan hanımlar kurdukları yardım komisyonları ile de yaralılara yatak giyim eşyası sigara ve yiyecek temin etmişlerdir (Korkmaz, 2006, s. 85).

Çanakkale Savaşı süresi içinde Balıkesir merkezinde dört harp hastanesi kurulmuştur. Bunların ilki 1915 yılı başlarında kısmen bitirilen Memleket Hastanesi'dir (Ayhan, 2004, s. 98).

Abdi Ağabeyoğlu'nun verdiği bilgilerden Reşid Bey Hastanesi'ne nasıl el konulduğunu öğreniyoruz. Genel savaş başladıktan sonra İzmir ve çevresi sıhhiye müfettişi ve baştabibi Doktor Vasfi Bey Balıkesir'e gelerek binayı işgal ediyor ve gelişmeleri şöyle anlatıyor:

“Çanakkale Savaşı'nın başlamasından birkaç ay sonra İzmir'den başlayarak Bandırma'ya kadar olan yerlerde açtığımız hastaneler arasında Reşit Bey Hastanesi de bulunuyordu. Balıkesir'e geldiğim zaman ilk iş olarak hastane yapılabilecek bir bina aramaya başladım. Mülki bir hastane kurmak üzere yapılmış olan bu binanın boş olduğunu öğrendim ve derhal işgal ettim. Binanın alt katında 30-40 kadar tahta kerevet ve üst katında da bir yığın karyola parçalarını buldum. Bunların arasında ancak 8-10 sağlam karyola ayırabildim. Bina tamamen boş ve başkaca ufak bir eşya bile yoktu.” (Ağabeyoğlu, 1938, s. 386; Ağabeyoğlu, 1938, s. 98).

Yine sözlerine şöyle devam ediyor: “Hastaneye lâzım olan eşya ve malzemenin bir an önce temin edilebilmesi için zamanın sıhhiye müdürü bulunan Doktor Mukbil ile uzun uzadıya görüştüm. Aynı zamanda Kızılay Kurumu Başkanı Müftü Ahmet Kodanoz ve Belediye Reisi, Mutasarrıf Vekili Kemal ile de görüşerek yardımlarını elde ettim. O vakit Balıkesir halkının orduya karşı gösterdikleri derin sevgi ve yardım işimize pek çok kolaylaştırdı. Balıkesir'in cömert ve hamiyetli halkı hastanenin açılmasına lüzumu olan yatak, yorgan, çamaşır vesaire malzemeyi 20 gün gibi kısa bir zamanda temin ve teslim etmiştir. Balıkesirliler birbirleriyle yarışarcasına ileri gitmişler. Neticede bütün teferruatı ile beraber 300 yatak ve 600 takım da entari, terlik, çatal, kaşık ve çinko sahan verilmiştir. Hastanenin diğer malzemeleri içinde encümen azalarından Hoca Mehmet ve İshak Bey'i de liva namına İzmir'e göndermiştik. Nihayet İzmir'e sipariş ettiğimiz sıhhi malzemedeki gelmiş ve herşey tamam olmuştu. Hastanenin iase işlerini o zaman merkezi Tekirdağ'da bulunan üçüncü kolordu üzerine aldı ve bizde hastaneyi açtı. Baştabip olarak Kaymakam (Yarbay) Vahit tayin oldu. Diğer doktorlarda İzmir'den geldi. Bu meselede halledilince Çanakkale Savaşı hastaları ve yaralıları hastaneye gelmeye başladı. Ve mevcut bütün yataklar işgal olundu. Böylece bu hastane orduya ve onun yaralı evlatlarına hizmet etti.” (Ağabeyoğlu, 1938, s. 98).

Balıkesir'de tesis edilen Harp hastaneleri ve Mecruh-in-i Askeriye Hastanesine çeşitli tarihlerde ve değişik sayılarda

Çanakkale Cephesi'nden yaralı ve hasta askerler getirilmiştir (Karesi Gazetesi, No: 67, 21 Ramazan 1333, H.21 Temmuz 1331). Yaralılar trenle Bandırma'dan gönderilmeye başlayınca hazırlanan mevcut hastane yetmemiş bunun üzerine 1889 yılında yapılmış olan Gureba veya Belediye Hastanesi'nde yaralıların tedavisine tahsis edilmiştir. Memleket Hastanesi'nde kurulan Balıkesir Mecruh-in-i Askeri Hastanesi Başhekimisi Dr. Ahmet Bey muavini Dr. Faik Bey idi. Rum mektebinde hazırlanan hastane Dr. Azoryan Efendi, Darü'lmuallimin Hastanesi'nin başında Dr. Nafiz Bey, İdare-i Hususiye Hastanesi'nin başında Dr. Faik Bey bulunuyordu. Bunların yanı sıra bir Türk göz tabibi ile Dr. İlyadi Efendi isminde bir operatör bütün hastanelerde gerektiğinde görev yaptılar. Bütün hastanelerin teftişleri ve masrafları Balıkesir halkı tarafından karşılanmakta idi. Balıkesir Hilal-i Ahmer kadınlar kolu ve Müdafaa-i Milliye Cemiyeti Kadınlar kolu ve Balıkesir Donanma Cemiyeti pek çok gayret ve hamiyetle yaralı gazilerin her türlü ihtiyaçlarını karşıladılar. Kampanyalar şeklinde bir gün para toplandı, bir gün giyecek toplandı, bir gün yatak, yorgan toplandı bir gün yiyecek, gıda toplandı. Yardımlar sadece şehir içinde değil, bütün kaza ve köylerde sürdürüldü. Gönüllü hanımların yanı sıra okullar ve öğrenciler harçlıkları veya çalışmalarıyla büyük yardımlarda bulunmuşlardı (Ayhan, 2004, s. 98).

2. 1. Erdek Harp Hastanesi

Adapazarı civarında Kızılay, 200 yataklı bir hastane hazırlamış fakat yaralıları götüren kaptan emri yanlış aldığından Erdek'e 400 yaralı indirmiş, bunlar için mahalli hükümet ve halk yardımlarıyla Rum Kız Orta Okulu'nda bir hastane açılmıştır. Yaralıların çok olması ve okulun bu sayıya yetmemesi üzerine Erdek'te bazı büyük evler de yaralıların tedavisine açılmıştı. 5. Ordu'ya bağlı olarak kurulan Erdek Hastanesi'ne getirilen yaralılarından 33'ü daha sonra şehit olmuşlardır.

2. 2. Edremit Revir Hastanesi

Çanakkale Cephesi'ne en yakın hastanelerden birisi olarak açılmıştır. Edremit Revir Hastanesi buradaki alaya bağlı hastane iken Çanakkale Harbi başladığında, içindeki hastalar memleketlerine yollanarak çok fazla sayıda gelen yaralıların bir kısmı buradan karayolu ile Burhaniye, Havran, Ayvalık ve İvrindi'ye gönderilmişlerdir. Edremit'e getirilen hastalardan 7'si daha sonra şehit olmuştur (Ayhan, 2004, s. 103).

2. 3. Susurluk Harp Hastanesi

Bandırma'ya vapurla getirilen yaralılar buradan trenle Susurluk ve Balıkesir'e sevk ediliyordu. Buradaki harp hastaneleri çevre köylerle birlikte Kesput ve Bigadiç halkının yardımlarıyla kuruldu. 300 yataklı idi. Bandırma'ya vapurla getirilen buradan trenlerle Susurluk'u yollanan yaralılar istasyonda indiriliyor, halk ve görevliler tarafından oldukça uzakta olan hastaneye taşınıyordu. Bu iş için Sultançayırı maden işletmesinin tahsis ettiği arabalar kullanılıyordu.

2. 4. Gönen Harp Hastanesi

Biga ve Karabiga'da bulunan menzil hastaneleri gelen yaralıların çoğalmasıyla yetersiz kalınca Gönen Rüştüyesi halkın yardımı ile harp hastanesine dönüştürüldü. Bu hastane Gönen ve Manyaslıların yardımı ile kuruldu. Önce 50 yataklı kurulan bu hastane daha sonra Gönenlilerin yardımlarıyla 300 yatağa çıkarıldı.

2. 5. İvrindi-Otmanlar Köyü Harp Hastanesi

İvrindililerin hizmeti ve gayreti ile kurulan bu hastane, karayolu ile getirilen yaralıların yolu uzatıp daha fazla ıstırap çekmemeleri için yol üzerinde olan Otmanlar Köyü yakınındaki han kiralanarak kuruldu. 80 yataklı olan bu hastane Çanakkale Savaşı bitirilince kaldırıldı.

2. 6. Burhaniye Harp Hastanesi

Burhaniye'deki mevcut hastane halkın gayretleri ile harp hastanesi haline getirildi. 50 yataklı hazırlanan hastane halkın ısrarla daha fazla yaralıya bakmak istemesi üzerine sayısı 200'e çıkarıldı.

2. 7. Havran Harp Hastanesi

Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin gayreti ile toplanan yardımlarıyla Havran'daki medreseler harp hastanesi haline getirilmiştir

2. 8. Balya Harp Hastanesi

Balya Madenleri Şirketi'nin mevcut 20 yataklı hastanesi 40 yatağa çıkartılarak, maden şirketinin her türlü desteği ile açıldı. Halkın yardımları ile büyütüldü. Maden Şirketi'nin doktorları ve hasta bakıcıları bu hastanede yaralılara hizmet verdiler.

2. 9. Ayvalık Hastanesi

Yaralıların gittikçe artması, müdahale ve tedavinin zamanında yapılmaması felakete yol açtığı için Ayvalık'taki Rum Hastanesi'nden de faydalanıldı. Kaymakamlığın yardımı ile burada da yaralılar tedavi edildi (Ayhan, 2004, s. 104).

Sonuç olarak şunu görmekteyiz ki, Çanakkale Savaşı sadece Çanakkale'de değil bütün vatanda etkili olmuştur. Yaşlısıyla genciyle, kadınıyla erkeğiyle herkes tek yürek olmuştur. Balıkesir halkı da bu amansız mücadelede cephedekilere elinden gelen desteği sağlamaya çalışmıştır.

3. Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Memleket Hastanesi

Balıkesir'de mevcut olan Reşit Bey Hastanesi'ne bir süre sonra Memleket Hastanesi denilmiştir. Reşit Bey hastanesinin askeri hüviyeti 29.06.1920 tarihine kadar devam etmiştir. 1919 ile 1920 yılları arasında hastane hem mülki hem de askeri idareler tarafından ortak olarak kullanılmıştır (Şimşir, 2004, s. 150).

A. Ağabeyoğlu'nun 1938 yılında Balıkesir Halkevi'nin Kaynak Dergisi'nde yayınlanan yazılarında Balıkesir'de bir tren kazası sonucu çıkan yangını anlatıyor ve o sırada Hastane olmamasının acı sonuçları hakkında bilgiler veriyor:

“Balıkesir mülki hastanenin bulunmadığı tam bu sırada yani (9 Kanun-ı evvel 1334) (9 Aralık 1918) de bütün Balıkesir halkını dehşetler içinde bırakan pek acıklı bir hadise olmuş ve memleketin hastaneye olan ihtiyacı acı ve şuurlu olarak herkesin duymasına vesile olmuştu (Ağabeyoğlu, 1938, s. 399). Pek feci bir kaza: Salı günü Bandırma'dan hareket eden posta katarı Balıkesir'e 22 kilometre uzaklığındaki "Yeni Köy" durağını geçtikten 10 dakika sonra pek feci bir kazaya uğramıştır. İçinde elliden fazla kişi bulunan ve lokomotiften beş vagon geride bağlı olan kara vagonunda müthiş bir yangın meydana gelmiştir. Bu olayın sırf dikkatsizlik yüzünden olduğu anlaşılmıştır. Şöyle ki; Bandırma'dan vagona hüviyetleri anlaşılmayan iki sivil ellerinde çuval bir bavul alarak girer, çuval ve bavulda 12 numaralı çifte fişeği ile 15 santimetre nikabında iki paket içinde av barutu bulunur. Çuvaldaki paket kırıldığı için derunumdaki baruttan bir kısmı altına dökülür ve çuvalın dışlarına sızar. Tren Yeniköy'e yaklaştığı ve tünelden geçtiği sırada vagonu ışıklatmak için çuvalın sahibi bir kibrit çakarak yere atar çuval yavaş yavaş tutuşmaya başlar. Derken tren Yeniköy'den 10 dakika uzaklaşınca barut ateş olarak müthiş bir patlama olur. Vagonun üst ve yan tarafları ve bu sırada baruta yakın olan iki sivil uçar, tren ateşler içinde kalır ve durur. Birçok insan kümeleri alevler içinde elbiseleri tutuşmuş olduğu halde dışarıya fırlar. Bir buçuk saat durduktan ve yaralılar yerleştirdikten sonra tren Balıkesir'e doğru hareket eder. Gecenin karanlığında telefatin miktarı doğal olarak anlaşılmaz. Ama daha sonra görüldüğünde yanıkların ve şehitlerin arz ettiği manzara o kadar feci idi ki bunu görenler ister istemez ağlamışlar. Azasından üçte ikisi yanmış kemikleri meydanda kalmış gözleri dışarıya fırlamış talihsizler... Ah bu ne acı felakettir ki.”

“Dört sene asırlarca düşmana göğüs gerdikten sonra tam ailesine kavuşacağı sırada tatlı ecel ve hülyaları arasında zavallı Türk askeri yansın, bütün arzuları kül olsun, mekruhlar inliyor, bağılıyor imdat bekliyordu. Maatteessüf kendilerinin istirahatleri temin edilemedi. Çünkü İdare-i Hususiye'ce birçok fedakârlıklarla yaptırılan hastane her türlü vesaiti (vasıtalar) fenniye ve sıhhiye levazımından (gerekli olan şeyler) mahrum ve bomboştur. Bu şerait (şartlar) dâhilinde (içinde) hastaları bu kupkuru dört duvarda ibaret olan hastanede barındırmak ve tedavi etmek gayri mümkündür. Doktorlar, müştereken verdikleri raporlarda mecruhların behemahal (mutlaka) Soma Menzil Hastanesinde tedavisi lüzum gösterdiler. Nihayet yanlarına Belediye ikinci Doktoru Zerya Efendi katılarak zavallılar mecburen Soma'ya doğru yollandılar. Soma Kaymakamlığı'na telgrafla malumat verildi” (Ağabeyoğlu, 1938: S. 64, s. 399-400).

Yolcuların çoğunu teskere almış askerlerin oluşturduğu trenin Yeniköy istasyonu yakınlarında geçirdiği kazada yaralananlara Balıkesir'de hastanenin açılmamış olması sebebiyle yardım edilememiştir. Hastaların başka yerlere gönderilmesi, Balıkesir'de bir hastanenin bir an önce açılmasının lüzumunu ortaya koymuş, Mutasarrıf Hacı Muhittin ve Halefi Mutasarrıf Hilmi Beylerin çalışmaları sonucunda Müdafaa-i Milliye'den malzeme temin edilmiş, Sıhhiye Müdüriyeti'nden sıhhiye heyetine gönderilmesi istenmiştir (Şimşir, 2004, s. 152).

Sıhhiye Genel Müdürü ve operatör olarak Dr. Sabri Gündüz'ü frengi mütehasısı olarak Saffet Adil'i, Dâhiliye mütehasısı olarak Ekrem Tok'u, eczacı olarak da Artin Şamlıyan'ı göndermiştir. Diğer memurlar Balıkesir'den temin edilmiştir. Bu şekilde hastanenin bu ilk heyetle birlikte 30 yataklı ve Reşit Bey Hastanesi olarak faaliyete geçmiş, binanın diğer yarısında bulunan askeri hastane Reşit Bey Hastanesi'ne her bakımdan yardımcı olurken, askeri seyyar hastanenin ayrılması ile birlikte hastane için güç günler başlamıştır. Yunan işgali sebebiyle hastane için tahsisat bulmak zorlaşmıştır. Bu esnada hastanenin adı da değiştirilmiştir. Memleket Hastanesi olarak anılmaya başlamıştır (Çalışkan, 1956, s. 8). Sabri Gündüz tarafından da hastanenin bir yıl sonra değiştirilerek Memleket Hastanesi adını aldığı belirtilmiştir (Şimşir, 2004, s. 153).

Ağabeyoğlu'nu yazdıklarından küçük sadeleştirmeler yaparak bu hastane hakkında şu bilgileri öğreniyoruz.:

“13 Temmuz 1919 tarihinde 31 Temmuz 1923 tarihine kadar hastaneyi idare eden Baştabip Sabri Gündüz'ün çekilmesi ile yerine hastanenin bakteriyoloğu ve iç hastalıkları mütehasısı (uzmanı) bulunan Doktor Ekrem Tok 16 Ağustos 1923 tarihinde

Baştabip oluyor. Açık bulunan operatörlüğe de o vakit Balıkesir'de çalışmak için gelmiş bulunan Doktor Cemil 22 Ağustos 1923 tarihinde getiriliyor. Hastane Ekrem Tok zamanında daha da gelişmeye başlıyor. Bu dönemde bir röntgen laboratuvarı kurularak askeri hastane röntgen mütehasısı Necmettin Haydar bu göreve atanıyor. Ayrıca bir de göz servisi açılıyor ve mütehasıslığına askeri hastane göz mütehasısı İbrahim Rüştü 7 Haziran 1924'te bu göreve atanıyor. Hastaneye bir röntgen ve göz servisine de yetecek kadar alât ve edevat (el veya mekanik bir işi yapmak için kullanılan araçlar) alınarak hastane bir derece daha geliştiriliyor. O vakte kadar hastanenin bir müşahede koğuşu bir intaniye hastalıkları koğuşu ve bir de hasta kabulü için umumi banyosu yoktu. Bu ihtiyacı duyan Ekrem Tok tarafından merkez pavyonunun gerisine büyük bir hamam ile karantina ve müşahede intaniye hastalıkları için koğuş yaptırılıyor” (Ağabeyoğlu, 1938, S. 66, s. 427).

“Hastaneye halk tarafından bazı yardımlar yapılıyor. O vakitler Osmanlı Bankası ikinci direktörü tarafından hastane merdivenlerine demir parmaklık yaptırılarak yardım ediliyor. Operatör Cemil'in görevini İzmir'e nakletmesiyle yerine operatör Mustafa Şevki 8 Eylül 1340 (1924) tarihinde tayin oluyor. Nihayet 1341 (1925) yılı Haziranında Adana sıtma mücadele heyeti başbakanlığına atanıyor. Ekrem Tok'un yerine Ayvalık hükümet tabibi Seyfettin Fevzi 1 Temmuz 1341 (1925) tarihinde atanıyor. Seyfettin Fevzi Hastaneye beş yıl idare ediyor. Onun zamanında hastane gittikçe büyümüş ve umumi meclis hastane için ne istenilmişse vermiştir. Tedavi ve röntgen için yeniden 20–25 bin lira sarfı ile o vaktin gerek son modeli teşhis ve tedavi kısımlarını ihtiva eden bir makine alınmış ultraviyole ve diyatermi (ısı kullanılarak yapılan fizik tedavi yöntemi) ilave edilmiştir. Bu laboratuvara mütehasıs Doktor Tarık Temel 30 Eylül 1928 tarihinde getirilmiştir. Göz servisi daha çok tekemmül ettirilerek yeni alınmış ve Doktor Müfit Halis 20 Temmuz 1927 tarihinde bu servise atanmıştır. O vakte kadar hastane petrol lambalarıyla idare edilmekteydi. Hem röntgen laboratuvarı ihtiyacını karşılamak hem de hastaneyi tenvir etmek üzere akümülatör tesisatı ile beraber elektrik tesisatı yapılmıştır. Yine o vakte kadar sobalarla ısıtılan hastaneye kalorifer tesisatı yapılmıştır. Hastaneye muşamba döşenmiş ahşap kısımlar yağlı boya ile boyanmıştır. Yeniden bir mutfak ve çamaşırhane ütü dairesi yapılmıştır. Operatör Mustafa Şevki'nin ölümü üzerine hastane operatörlüğüne Ali Rıza Bey atanmıştır. Ayrıca bir kulak servisi açılarak askeri hastane kulak mütehasısı Doktor Ziya Nahit 12 Ağustos 1928 tarihinde tayin olmuştur. Bütün servisleri tekemmül ettirilen ve konforu arttırılan hastanenin kadrosu umumi meclis tarafından 80 yatağa çıkarılmıştır. Eczane, ameliyathane ve bakteriyoloji laboratuvarına yeniden aletler alınarak bir derece daha geliştirilmiştir. Hastane işlerini artması dolayısıyla gidip gelme vasıtası olarak araba yerine 1927 yılında otomobil alınmıştır. Bay Seyfettin Fevzi zamanında, hastanenin bu derece gelişmesi için kadirşinas umumi meclis azaları ve Valilerden Mümtaz, Salim Özdemir çok çalışmışlar ve ortaya memleketin o vakit ihtiyacını karşılayacak bir şekilde mükemmel bir müessese çıkarmışlardır. Bay Seyfettin Fevzi Antalya sıtma mücadele heyeti başkanlığına atanmış. Yerine 10 Aralık 1929 tarihinde Hastanenin operatörü Ali Rıza Tezel baştabipliğe atanmıştır. Bay Ali Rıza hastaneyi 7 yıl idare etmiştir. Bu dönemde umumi meclis hastane bütçesini eli bin liraya kadar yükseltmiştir. Doktor Seyfettin'den açılan dâhiliye mutasarrıflığına ve bakteriyolog Doktor Raif Demiralp 23 Aralık 1929'da atanmıştır. Hastane kadrosunda ikinci bir eczacı kimyagerlik açılarak Adil Ağabeyoğlu 30 Haziran 1930'da getiriliyor. O vakte kadar ifa ve olarak idare olunan Kulak servisine Doktor Kâmil Seslioğlu 4 Aralık 1930'da atanmıştır. Bu suretle hastane kadrosu daha çok genişlemiş ve doktor sayısı altıya çıkarılmıştır. 1933'te göz servisi kaldırılmış. Fakat 1934'te yeniden kurulan servise 21 Temmuz 1934'te Doktor İhsan Oskay atanmıştır. Röntgen mütehasısı Doktor Tarık Temel'in Paris'e tahsile gitmesi üzerine yerine 24 Şubat 1930'da Doktor Nazmi atanmıştır. Nazmi Bey'in de İstanbul Cerrahpaşa'ya atanması ile yerine Doktor Salahattin Koray 26 Şubat 1936'da atanmıştır. Cilt ve zührevi hastalıkları mütehasısı Doktor Mehmet Ali Aksoy'un İstanbul Haseki Kadınlar Hastanesine atanmasıyla yerine Doktor Ekrem Baysan 28 Ocak 1936'da getirilmiştir. Balıkesir'de bir doğum ve çocuk bakım evinin açılması kararlaştırıldıktan sonra burayı korumak üzere başhekimliğine ve doğum mütehasıslığına atanan Doktor Halit Üzel'de 1931 Temmuz tarihinden Mart 1933 tarihine kadar hastanede çalışmıştır. Kadrosu bu kadar genişleyen hastanenin yatak kadrosu da 95'e çıkartılmıştır. Yeni inşaatla hastane genişletilmiştir. Mutfak ve çamaşırhane üzerine memur ve müstahdemler için yatakhane yapılmıştır. Hastanenin çevre duvarları ve parmaklıkları yapıldığı gibi muayene için gelenlerin oturması için bir bina yaptırılmıştır. Hastane lağımları da şehir lağımlarına kadar uzatılarak bin beş yüz metre uzunluğunda lağım yapılmıştır” (Ağabeyoğlu, 1938, s. 445).

Cumhuriyet idaresi 1929 yılına gelindiğinde sağlık işlerinin ne kadar önemli olduğunu bir kez daha görmüştür. Şimdi o dönemde Balıkesir'de yayımlanan Türk Dili Gazetesi'ndeki hastane ve sağlık ile ilgili haberleri kronolojik sırayla şu şekilde verebiliriz: “Hastanemiz sürekli gelişmektedir” başlığıyla o yılın Türk Dili Gazetesi'nde çıkan haberde “Memleket Hastanesi ile bugün Balıkesir iftihar edebilir yarın bütün vilayetimiz iftihar edecektir.” ifadeleri yer alıyor (Türk Dili, 19 Birinci Kânun 928 No: 789, Sayı. 1, sayfa. 1).

1939 yılında ise “Memleket Hastanesi'ne İstanbul'dan çamaşır makinesi ve ütü getirilmiştir. Makinelerin montajı ikmal edildikten sonra faaliyete geçecektir” haberini görüyoruz (Türk Dili, 15 Şubat 1939, No: 4103, S. 11, s. 2).

Yine 1939'da belirlenen sıhhiye tayinlerinde Memleket Hastanesi bakteriyolog ve intaniye mütehasıslığını da Manisa

Hastanesi bakteriyolog mütehasısı Nefi Vural 70 lira maaşla tayin olunmuştur (Türk Dili, 25 Temmuz 1939, No: 4238, S. 1, s. 2). Ayrıca 1939 yılında İzmir'den sıhhiye müfettişi Doktor Faik gelmiş ve ilk olarak Memleket Hastanesi'ni teftiş etmiştir (Türk Dili, 26 Ağustos 1939, No: 4266, s.1).

Aynı yıl Balıkesir Memleket Hastanesi baştabipliğinin bir ilanında hastanenin ne kadar pansuman malzemesi ve bakteriyoloji ye ihtiyacı olduğu belirtilmiştir. 1943 yılında da Memleket Hastanesi baştabibinden hastane için gerekli malzemeler gazetede yayınlanmış ve ihale 26 Haziran 1943 tarihine rastlayan Salı günü saat 15.00'de vilayet makamından müteşkil encümen huzurunda yapılacağı belirtilmiştir (Türk Dili, 19 Birinci Teşrin, 1943, No: 3122, s. 2).

11 Temmuz 1944 tarihinde ihalesi yapılmak üzere eksiltmeye konulan Memleket Hastanesi 1944 yılı ihtiyaç olan 33 kalan erzak ve vesairesine istekli çıkmadığından müddeti 21 Temmuz 1944 tarihine kadar uzatılmıştır (Türk Dili, 18 Temmuz 1944, No: 3922, S. 2, s. 2-3). 25 Mayıs 1944'te hamiyetli halkımızın yaptığı yardımlarla bir pavyon inşa edildi ve saat 10.30'da açılma töreni yapıldı (Türk Dili, 25 Mayıs 1944, No: 3876, S. 1, s. 2).

Hayırsever halkımıza bu yardımlarının yanında hastane başhekimisi operatör Mustafa Şaman Erden'in pavyonunun yapılması hususundaki büyük çaba sarf ettiği ve böylece hastaneye 50 yatak ilave edilmesi düşüncesi ve ihtiyacı ortaya attığı gibi hamiyetli vatandaşların hislerine önyak olmuştur. Başhekim hastane pavyonunun inşa edilmesi hususunda maddi yardımlarını esirgemeyen fabrikatör Muharrem Hasbi Koray'a, tüccarlardan Lütfi Kırıl'a, Şeref Eğitimka'ya, Ali Kırımlı'ya, Yusuf Meşeoğlu'na, Esat Mutluer'e, müteahhitlerden Hamdi, İbrahim Ocak ve Musa'ya, Müteahhit Refet'e ve merhum Mehmet (Bey) vasiyetinden bu hayırlı işe para ayıran verasesine Türk Dili ve teşekkürlerimi sunmayı vazife sayarım demiştir (Türk Dili, 26 Mayıs 1944, No: 3877, S. 1, s. 2).

1943 yılında Memleket Hastanesi'nin başhekimliğine hastanenin dâhiliye hastalıkları mütehasısı Doktor Raif Demiralp tayin edilmiş yani başhekim vazifesine başlamıştır. Halkın sevgi ve saygısını kazanmış bulunan doktorun başhekimliğe getirilmesi şehirde mutlulukla karşılanmıştır (Türk Dili, 10 Mayıs 1945, S. 1, s. 2). 1940'lı yıllarına girildiğinde Memleket Hastanesi'nin yeterli olmadığı ve yeni bir hastaneye ihtiyaç duyulduğunu bilmekteyiz.

22 Ocak 1949 Cumartesi günü hastanenin ücret tarifesi yayınlanmıştır. Buna göre muhtarlıkta fakirlik kâğıdı getirecekler hariç bütün halktan bakanlığın hazırladığı fiyat listesine göre ücret alınacağı hastanede yüzde on nispetinde ayrılacak yüzde on nispetindeki yataklar da bir miktar ücrete tabi olacaktır (Türk Dili, 22 Ocak 1949, No: 5250, S. 1, s. 2)

Bu doğrultuda 1949'da ve hastanenin inşaat işi ihaleye çıkartılıyor. Daha önceki yıllarda şehrimizde inşaatına başlanıp da tahsisat olmadığından dolayı devam edilemeyen Memleket Hastanesinin tamamlaması ve Edremit Bandırma Hastanelerinin de genişletilmesi maksadı ile İl Genel Meclisince İller Bankasında 2 milyon lire istikraz yapılmasına karar verildiğini ve paranın banka tarafından vilayet emrine tahsisi muamelesinin tamamlandığı belirtilmiş. Şehrimizde yapılacak 110 yataklı modern hastanenin inşaatı için lüzumlu olan keşif proje ve diğer hazırlıklar tamamlanmış ve Bakanlıkça tasdik olunmuştur. Keza Bandırma, Edremit Hastanelerinin genişletilmek suretiyle takviyesine ait planlar da yapılmıştır. Her üç hastaneye ait inşaat ve ilaveler işi eksiltmeye çıkarılmış bulunmaktadır. Bu ise ait ihale 20 Mayıs Cuma günü saat 16.00'da şehrimizde yapılacaktır. Bu konudaki haberler şöyle sürüyor: Sayın valimiz Ziya Tekeli ilin bu sağlık davasına daha Balıkesir'de vazifeye başladığı günlerde el atmış ve cesaretle ileri atılarak lüzumlu olan parayı İller Bankasından temin etmiştir. Parası hazır olan sağlık müesseselerinin inşaat işinin tamamlanması nihayet zaman meselesine kalmış bulunuyordu (Türk Dili, 23 Nisan 1949, No: 5325, S. 1, s. 2-3).

12 Temmuz 1950'de hastaneye tanınmış tüccarlardan Mustafa Doğanlarlı 97 kilo makarna hediye etmiştir. 21 Ocak 1950 Cumartesi Memleket Hastanesi'nde Vali Ziya Tekeli başta olmak üzere İl Genel Meclisi üyelerine çay ziyafeti verilmiştir (Türk Dili, 12 Temmuz 1950, No: 5699, S. 2, s. 2).

28 Aralık 1950 Perşembe günü Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Dr. Ekrem Hayri Üstündağ şehrimize geldi. İlk önce Memleket Hastanesi'ne geçerek burayı gezdi ve burada gördüğü intizam ve temizlikten memnun olduğunu bildirmiştir (Türk Dili, 28 Aralık 1950, No: 5892, S. 2, s. 2).

3. 1. Devlet Hastanesi

1918 yılında yeni kurulan Özel İdare'ye devredilen hastane 50-60 daha sonra 75-80 yatağa ve en sonunda 1950 yılında 125 yatak kapasitesine çıkarılmıştır. Dr. Reşit Bey (Memleket Hastanesi)'nde meydana gelen yangın sonunda 25 Şubat 1952'de Verem Bölümü ile birlikte bugünkü yerine taşınmıştır (Çevik, 2021, s. 591). 01 Mart 1954 tarihinde Memleket Hastanesi Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'na devredilmiş ve Devlet Hastanesi adını almıştır (Balıkesir-Bir Kentin Kimliği, 1997). Bugünkü Devlet Hastanesi'nin temeli, Baş Hekim ve Dâhiliye Mütehasısı Raif Demiralp ve Balıkesir Valisi Recai Gürel'in çabalarıyla atılmıştır. Bigadiç depremi dolayısıyla eski inşaatın, böyle deprem bölgesi olan yere yapılmayacağı kanaati ortaya çıkmıştır.

Hastanenin Vali Sabri Öney ve hekimlerin gayretleri ile aynı yerde (Atatürk Mahallesi'nde) temeli atılmış, inşaat biraz ilerlemiş, Vali Fazlı Güleç mali durum itibarıyla inşaatı Fuzuli bulmuş ve karşısında yer almıştır. Ziya Tekeli'nin Valiliği döneminde hastane inşaatı yeniden ele alınarak, 02. 12. 1951 tarihinde bugünkü Devlet Hastanesi açılmıştır (<https://balikesirdh.saglik.gov.tr/TR,38127/tarihce.html>, 30.05.2023).

Sonuç

Balıkesir'de Gureba Hastanesi, Dr. Reşit Bey Hastanesi ve Devlet Hastanelerinin yapılması için gerekli inşaat masrafları ve içine ihtiyaç duyulan malzemenin sağlanması ile ilgili çalışmalar belediği ve halk işbirliği ile sağlanmıştır. Bu hastanelerde sivil halk tedavi edildiği gibi Çanakkale Savaşı süresince cepheye yakınlığı göz önünde bulundurularak Dr. Reşit Bey Hastanesi diye adlandırılan bugünkü Göğüs Hastanesi binası Askeri Hastane olarak kullanılmıştır. Cepheden gelen yaralılar halkın da desteğiyle burada tedavi edilmeye çalışılmıştır. Savaş sonrası tekrar sivil halk kullanmıştır. Ancak 1940'lı yıllarda Balıkesirlilerin ihtiyacını karşılamayan bu hastanenin yerine yenisinin yapılması kararlaştırılmıştır. Ayrıca hastanede yangın çıkması başka bir hastaneye duyulan ihtiyacı da arttırmıştır. Böylece bugünkü Devlet Hastanesi'nin yapımına başlanmıştır. 1952'de de Memleket Hastanesi olarak açılmış ve 1954'te de Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'na devredilmiş. Devlet Hastanesi adını almıştır.

Bütün hastanelerin masrafları Balıkesir halkı tarafından karşılanmıştır. Özellikle Çanakkale Savaşı esnasında Hilal-i Ahmer Cemiyeti Kadınlar Kolu, Müdafaa-i Milliye Cemiyeti Kadınlar Kolu ve Donanma Cemiyeti düzenledikleri kampanyalarla yaralılar için para, giyim, gıda, yatak ve yorgan gibi ihtiyaçların toplanmasında öncülük yapmışlardır. Çanakkale Cephesi'nde harbin, 1915 Ekim ayından itibaren kısmen durması ile hastanelere yaralı getirilmediğinden Kasım ayından itibaren Harp Hastanesine dönüştürülen okullar yeniden öğretime başlamıştır.

Halk sağlığı bireylerin ve toplumların refah seviyesi için vazgeçilmez bir önceliğe sahiptir. Sağlığı yerinde olmayan bireyler toplumsal görevlerini yerine getiremez ve faydalı olamazlar. Sağlık, halk arasında genel anlamıyla hasta olmamak olarak tanımlanır. İnsanların hastalanması da kaçınılmaz olduğundan bunun tedavisinin yapılacağı mekânlar ise hastanelerdir. Bugün genelde Türkiye'de, özelde de ise Balıkesir'de halkın sağlığının iyileştirilmesini sağlayan hastaneler konusunda gelişmeler olduğu kuşkusuzdur.

Kaynakça

- Ağabeyoğlu, A. (1938). Balıkesir'de Hastaneler Tarihçesi. *Kaynak Dergisi*, 61, 334-337.
- Ağabeyoğlu, A. (1938). Reşit Bey Hastanesi. *Kaynak Dergisi*, 64, 398-400.
- Akpınarlı, K. K. *Balıkesir Şehir ve Belediye Tarihi (basılmamış eser)*. Balıkesir Büyükşehir Belediyesi Kent Arşivi Genel Kitaplar Demirbaş No: 9, k 28'de kayıtlı.
- Çalışkan, N. A. (1956). *Balıkesir Devlet Hastanesi Tarihçesine Kısa Bir Bakış*. Posta Matbaası.
- Çevik, Z. (2021). Demokrat Parti Döneminde Balıkesir İlinde Eğitim ve Sağlık Alanlarındaki Uygulamaların Yerel Basına Yansımaları (1950-1960). *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (28), 579-601. doi: 10.9775/kausbed.2021.032
- Kaleci, H. (1989). *Ses Gazetesi*. Uludağ Üniversitesi Necatibey Eğitim Fakültesi Tarih Eğitimi Bölümü Bitirme Çalışması.
- Karesi Gazetesi, 21 Ramazan 1333, H.21 Temmuz 1331, No. 67.
- Korkmaz, S. (2006). *Birinci Dünya Savaşı Yıllarında Balıkesir'de Sosyal Hayat* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Balıkesir Üniversitesi.
- Şimşir, N. (2004). Gureba Hastanesinden Devlet Hastanesine Balıkesir Hastanelerinin Tarihçesi. *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, (150), 145-154.
- Türk Dili Gazetesi, 19 Birinci Kânun 928, No. 789, Sayı 1.
- Türk Dili Gazetesi, 15 Şubat 1939, No. 4103, S. 11.
- Türk Dili Gazetesi, 25 Temmuz 1939, No. 4238, S.1.
- Türk Dili Gazetesi, 26 Ağustos 1939, No.4266, S. 11.
- Türk Dili Gazetesi, 19 Birinci Teşrin 1943, No. 3122, S. 2.
- Türk Dili Gazetesi, 25 Mayıs 1944, No. 3876, S. 1.
- Türk Dili Gazetesi, 26 Mayıs 1944, No:3877, sayı:1, s.2.
- Türk Dili Gazetesi, 18 Temmuz 1944, No.3922, S. 2.
- Türk Dili Gazetesi, 10 Mayıs 1945, sayı:1, s.2.
- Türk Dili Gazetesi, 23 Nisan 1949, No:5325, sayı:1, s.2.
- Türk Dili Gazetesi, 22 Ocak 1949, No:5250, sayı:1, s.2.
- Türk Dili Gazetesi, 12 Temmuz 1950, No:5699, sayı:2, s.2
- Türk Dili Gazetesi, 28 Aralık 1950, No:5892, sayı:2, s.2.
- (<https://balikesirdh.saglik.gov.tr/TR,38127/tarihce.html>, (Erişim tarihi: 30.05.2023)).

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Araştırmacılar verilerin toplanmasında, analizinde ve raporlaştırılmasında her türlü etik ilke ve kurala özen gösterdiklerini beyan ederler.

Yazarların Makaleye Katkı Oranları

Makale tek yazarlı olarak hazırlanmıştır.

Çıkar Beyanı

Makalenin hazırlanmasında herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

RESİM VE BELGELER

Foto 1. Gureba Hastanesi (Balıkesir Büyükşehir Belediyesi Kent Arşivi'nden)

Foto 2. Balıkesir Memleket Hastanesi (Balıkesir Büyükşehir Belediyesi Kent Arşivi'nden)

Foto 3. Balıkesir Memleket Hastanesi'nin Uzaktan Görünüşü
(Balıkesir Büyükşehir Belediyesi Kent Arşivi'nden)

Foto 4. Memleket Hastanesi'nin Açılış Töreni
(Balıkesir Büyükşehir Belediyesi Kent Arşivi'nden)

Foto 5. Gureba Hastanesi Planı (Balıkesir Büyükşehir Belediyesi Kent Arşivi'nden)

Türkiye Cümhuriyeti
BAŞVEKÂLET
Muamelât Müdürlüğü
Şube
Sayı 9571

Kararname

T. C.
BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ARŞIVI

Balıkesir hastanesi için 1452 lira bedelle mübayaasına lüzum görülen bir adet diyatermi cihazının 4/12/929 tarihli kararnameden istisnaen alınması ; Balıkesir Vilâyetinin 28/5/930 tarih ve 1301/136 numaralı iş'arı ve Maliye Vekâletinin 17/6/930 tarihli teklifi üzerine İcra Ve kileri Heyetinin 21/6/930 tarihli iqtisamında tasvip ve kabul olunmuştur .

21/6/930

REİSİCÜMHUR

Yazı M. Kemali

Bs. V. *İsmail* Ad. V. *M. Kapt.* M. M. V. *Mehmedihalil*

Da. V. *S. Kapt.* Ha. V. *H. Kapt.* Ma. V. *E. Kapt.*

Mf. V. *Cemal Hüsnü* Na. V. *Recep* İk. V. *S. Kapt.* S. İ. M. V. *S. Refik*